

Göklenler 1834 yılında Gürgen'e bir bas-kın yaptılar ve ardından İran birliklerini kendilerini cezalandırmasından korktukları için Hıve Hanı Allahkuli Han'ın himayesi altında Kızıl Avrat ve Hıve'ye göç ettiler (İA, IV, 810). 1836'daki İran saldırısı esnasında 9000 Göklen ailesinden geride sadece 2000 aile kalmıştı (Marvin, s. 57). Bunların çoğu gönüllü olarak İran ordusuna katıldı. Hıve'ye göç eden Göklenler'in bir bölümü de umduklarını bulamayınca geri döndü, bir kısmının geri dönüşü ise Hıve hanı tarafından engellendi (Bode, I [1848], s. 66-68). Bu arada İran Devleti, Göklenler'den düzenli olarak 1000 muhafız (Burnes, II, 390), ayrıca savaş zamanlarında her Türkmen çadırından biri süvari iki tüfekli asker almaktaydı (Haentzsch, XIII, 98).

Göklenler, Gürgen vadisinin bol yağmurlu, bereketli arazilerinde hayvan yetiştirirken bir yandan da yerleşik hayata uyum sağlamaya çalıştılar. İpek, pirinç, buğday, darı üretimi yaparak karşılığında yıllık 6000 tuman vergi ödeyecek duruma geldiler. Göklenler arasında özellikle hayvan yetiştiriciliği çok önemliydi. Daha Süfyan Han zamanında (1529-1535) Hıve Hanlığı'na 12.000, saraya da 1200 baş koyun yıllık vergi olarak verilmekteydi. Bu sayının Teke, Yamut, Sarık Türkmenleri'nin Hıve Hanlığı'na toplamda verdikleri 8000 baş koyunun bir hayli üzerinde olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum aynı zamanda Göklenler'in nüfusu hakkında da bir fikir verir.

XIX. yüzyıl öncesinde Göklenler'le ilgili nüfus verilerine rastlanmamaktadır. XIX. yüzyıla ait nüfus bilgileri de seyyahların verdikleri rakamlara dayanır. Ancak Göklenler'e dair nüfus verilerinden önce, özellikle İran hükümetiyle olan mücadeleleri ve İran'ın Göklenler üzerinde kurduğu baskı, ayrıca kendi kardeşleri olan Teke ve Yamut Türkmenleri'yle olan mücadelelerinin nüfus yapısını olumsuz yönde etkilediği hesaba katılmalıdır (Marvin, s. 43). Bütün bunlara rağmen 1821-1822'de bölgeyi gezen seyyah Fraser, Göklenler'in sayısının 8000-15.000 aile arasında olduğunu zikreder, ancak gerçek sayının 10.000 aileden (50.000 kişi) ibaret olabileceğini de belirtir (Narrative, s. 260). Ondan on yıl sonra bölgeye gelen Burnes ise Gürgen'deki Göklen aile sayısını 9000 (45.000 kişi) diye verir (Travels, II, 253). 1837'de bölgeyi gezen Bode, Göklenler'in nüfusunu 12.000 aile (yaklaşık 60.000 kişi) olarak kaydeder (Journal of the Ethnological, I, 66). 1858'de İran'ın kuzey eyaletlerinde

doğudan batıya doğru seyahat eden Melgunow da 2459 Göklen çadırından bahseder (Das südliche Ufer, s. 88). Burada her çadırda yirmi beş-otuz kişi kaldığı farzedilirse 60 - 70.000 arasında bir nüfus yekün ortaya çıkar. Bölgeyi 1863'te gezen Vámbéry, Göklenler'le ilgili 12.000 aile sayısını verirse de gerçek rakamın 15.000 aile (75.000 kişi) olabileceğini belirtir (Das Türkenvolk, s. 394). 1926-1927 Rus kayıtlarına göre, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin İlyalı bölgesinde 38.000, Karakalin bölgesinde 17.900 kişi bulunmaktadır. Böylece toplamda 55.900 Göklen'in o dönemde Türkmenistan sınırları içinde yaşadığı anlaşılır. Bu sayının günümüzde bir hayli arttığı şüphesizdir. İran sınırları içinde Türkmen Sahra'daki Ayderiş, Güllüdağ, Cergelan bölgesi ve Yamut yaylalarında toplam 90.000 Göklen yaşamaktadır. Her iki veriden yola çıkılarak bugün Göklenler'in sayısının 300.000 civarında olduğu söylenebilir.

Göklenler'in diğer Türkmen kabilelerine göre yerleşik hayata daha erken geçmeleri onların daha sakin bir hayat sürmelerini ve yüksek bir kültür edinmelerini sağlamıştır. Bunun neticesinde İran ve Türkistan medreselerinde eğitim gören Göklenler'in sayısı artmış, bu durum edebiyat sahasına da yansımıştır. Türkmenler'in en büyük şairi olarak bilinen Mahtumkulu, Göklenler'in Gerkez boyuna mensuptur. Babası Devlet Muhammed Âzâdî (Dövmemmet Azadi) bu kavmin yetiştirdiği önemli şahsiyetlerdendir. Ayrıca Mahtumkulu'nun yeğeni ve talebesi şair Zelfî ile aslen Ersarılı olan, fakat Göklenler arasında yetişen şair Seydi de anılabilir (İA, IV, 810-811).

BİBLİYOGRAFYA :

J. B. Fraser, *Narrative of a Journey into Khorasan in the Years 1821 and 1822*, London 1825, s. 256, 259-261; A. Burnes, *Travels into Bokhara*, London 1834, II, 100-127, 151, 253, 389-390; J. C. Haentzsch, "Topographie und Statistik der persischen Turkmenen", *Zeitschrift für Allgemeine Erdkunde*, Berlin 1862, XIII, 97-103; G. Melgunow, *Das südliche Ufer des kaspischen Meeres oder die Nordprovinzen Persiens*, Leipzig 1868, s. 88; Ch. Marvin, *Merv, The Queen of the World*, London 1881, s. 43, 46-49, 55-58, 91, 320-322; E. Schuyler, *Turkistan*, New York 1885, II, 381-384; H. Vámbéry, *Das Türkenvolk*, Leipzig 1885, s. 393-394; C. E. Yate, *Khurasan and Sistan*, Edinburgh-London 1900, s. 235-236; P. Sykes, *A History of Persia*, London 1930, II, 2; Hasan-ı Fesâi, *History of Persia under Qājār Rule*, New York-London 1972, s. 250; Sh. Akiner, *Islamic Peoples of the Soviet Union*, London 1986, s. 315; a.m.f., *Sovyet Müslümanları* (trc. Tufan Buzpinar - Ahmet Mutu), İstanbul 1995, s. 268-269; A. K. S. Lambton, *Qajar Persia*, London 1987, s. 4, 11, 43, 216; Recep Albayrak, *Türklerin İranı: Yakın Gelecek*, Ankara 2013, II, 1169-1171, 1177;

N. A. Aristov, *Türk Halklarının Etnik Yapısı* (trc. D. Ahsen Batur), İstanbul 2014, s. 179-185; Cl. A. de Bode, "On the Yamud and Goklan Tribes of Turkmania", *Journal of the Ethnological Society of London*, I, Edinburgh 1848, s. 60-78; "Goklanı", *Ensiklopediçeski Slovar*, St. Petersburg 1893, IX, 39; "Goklanı", *BSE*, XVII, 396; R. R. Arat, "Göklen", *İA*, IV, 809-811; G. E. Wheeler, "Gök-län", *EP* (Ing.), II, 1118; Pierre Oberling, "Guklän", *Ehr.*, XI, 392-393.

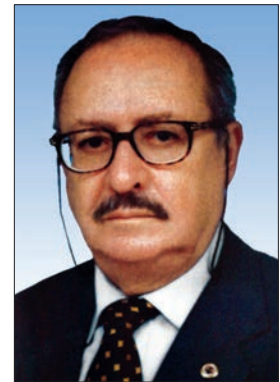
MUSTAFA AYDIN

GÖYÜNÇ, Hasan Nejat

(1925-2001)

Osmanlı tarihçisi.

18 Kasım 1925'te İstanbul'da doğdu. Bir kaza sonucu babasını küçük yaşta kaybetti. Erzurum'da ilkokulu bitirdikten sonra Erzincan Askerî Ortaokulu'nun sınavını kazandıysa da ileri derecede miyop olduğundan bu okula kabul edilmedi. Ardından parasız yatılı sınavını kazanınca Kars'a gönderildi. Kars'ta başladığı orta öğrenimini İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde tamamladı (1943). Bir yıl Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'nda okudu. İstanbul'a dönerek Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne yazıldı. 1948'de burayı bitirdi. Hocası M. Cavit Baysun'un aracılığıyla Başbakanlık Arşivi'ne telhisçi olarak girdi. İki yıla yakın süren bu görevi onun arşivi tanınmasına katkıda bulundu, ilerideki çalışmaları için yeni ufuklar açtı. 1951'de Mardin Lisesi'ne öğretmen tayin edildi. Millî Eğitim Bakanlığı'nca orta öğretim kurumlarında inceleme yapmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilen öğretmenler içinde yer aldı (1955). Dönüşte Ankara Bahçelievler Lisesi'nde idareci ve öğretmen olarak görev yaptı. Burada iki yıl çalıştıktan sonra 1957'de doktora yapmak üzere Almanya'ya gönderildi. Doktorasını ünlü İranist Walther Hinz yönetiminde yaptı. 1962'de yurda dönünce Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde M.

Hasan Nejat Göyüncü

Tayyip Gökbulgin'in başında bulunduğu, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü'nde doktor asistan olarak görevine başladı. 1966'da doçent oldu.

1971'de Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi'ne geçti, 1973'te profesörlüğe yükseltildi. 1977'de yeniden İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne döndü, Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kürsüsü başkanlığına getirildi. 1979-1980'de Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü'ne tayin edildi. Kısa süren bu görevi sırasında arşivde önemli düzenlemeler yaptı. Cumartesi günleri arşivi araştırmacılara açtı. Kalıcı bir dergi çıkarma tasarısını ise sonradan uyguladı. 1982'de Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü müdürü oldu. Ertesi yıl bu görevden ayrılarak aynı üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne tayin edildi. Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) yasasını eleştirmesi yüzünden haksız bir uygulama ile Ekim 1983 tarihinde Malatya İnönü Üniversitesi'ne "denenmek üzere" gönderildi, burada kendisine ders verilmedi. Oradan Konya Selçuk Üniversitesi'ne nakledildi (1985). Bu üniversitede yedi yıl görev yaptı. Yönetimle uyum içinde çalıştı, ders programlarını düzene koydu. Öğrencilerin bu programlara katılmasını sağlayarak onları yönlendirdi. Yaptığı ulusal ve uluslar arası etkinliklerle üniversitenin adını geniş bir çevreye duyurdu. 1992'de emekliye ayrıldı. Ancak üniversiteden kopmadı. Birçok yerde ders verdi, seminer, sempozyum vb. etkinliklere katıldı. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde görevli iken 1 Temmuz 2001'de vefat etti. Nezaketi, insanlarla çok rahat ilişki kurması, ilmi titizliği ve kararlılığı ile tanınıyordu.

Eserleri. Nejat Göyünç meslekî hayatı boyunca Osmanlı tarihinin hayli farklı konularıyla ilgilenmiş, geniş bir çalışma yelpazesi altında neşriyatta bulunmuştur. İlk önemli araştırması "Kapdan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa"dır (TD, II/3-4 [1952], s. 35-50). Doktora tezi, 1340 tarihli İmâd es-Serâvî'nin *Câmiu'l-hisâb* başlıklı, İhlanlı Devleti'ne ait yazma bir muhasebe defterinin işlenmesi ve değerlendirilmesidir (Das sogenannte *Çâme'ol-Hesâb* das *'Emâd as-Sarâvî*, Georg-August Universität, 1962; tez daha sonra basılmıştır, Berlin 2012 [Bonner Islamstudien, 13. cilt]). Tezin Türkçe'ye çevrilmesi Türk Tarih Kurumu'na önerilmişse de bu gerçekleştirilmemiş, ancak geniş bir özeti yayımlanmıştır ("İmâd es-Serâvî ve Eseri", TD, XV/20 [1965], s. 73-86). Göyünç, doktora

çalışmasını bitirip döndükten sonra çok değişik konulara el atmış, Türk-Alman kültür ilişkilerine büyük önem vermiştir. Mimarlık tarihine, filolojik sorunlara, Türk devrim tarihine kadar geniş bir alanda yazılar kaleme almıştır. Doçentlik çalışması *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* adını taşımaktadır (İstanbul 1969, 1991). Bu eser tapu / tahrir defterlerinin yerel tarih, şehir tarihi, sosyal ve ekonomik tarih açısından başarılı bir değerlendirmesidir. Alman Şarkiyat Cemiyeti kendisini fahri üyeliğe kabul ederken (1995) eserin bu özelliğini vurgulamıştır. Göyünç, coğrafyacı W. D. Hüttheroth ile yaptığı çalışmada yine tahrir kayıtlarının bilgisayar programları için önemli bir veri tabanı oluşturduğunu göstermiştir (*Land an der Grenze: Osmanische Verwaltung im heutigen türkisch-syrisch-irakischen Grenzgebiet im 16. Jahrhundert*, İstanbul 1997). Ayrıca Millî Mücadele'nin özlü bir tarihini yazmış (*Atatürk ve Millî Mücadele*, 1984, 1987, farklı bir adla Isparta 1999), Türk-Ermeni ilişkilerine eğilmiş, bu konuyu tarihsel süreç içinde ele almıştır (*Osmanlı İdarisinde Ermeniler*, İstanbul 1983). Geçmişte günümüzdeki anlamıyla bir milliyetçilik kavramının bulunamayacağı gerçeğinden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin yükselişinde onun içinde yer alan gayri müslim unsurların da olumlu rollerini dile getirmiştir. Onun günümüz tarihçiliğine en büyük katkılarından biri de *Osmanlı Araştırmaları / Journal of Ottoman Studies* dergisini yayına sokması (1980) ve sürdürmesi olmuştur. Bu dergi yazıların toplanmasından, dizilmesinden, düzeltilmesinden ve basılmasına kadar onun emeğinin bir ürünüdür. Vefatı sırasında derginin XX. sayısı tamamlanmış bulunuyordu. Ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazmış, bunların bir bölümünü *Malatya'dan Görüş* adı altında toplamıştır (İstanbul 1985). Ölümünden sonra adına bir hâtıra sayısı hazırlanmıştır (*Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, ed. Kemal Çiçek, Haarlem-Ankara 2001).

BİBLİYOGRAFYA :

Das Osmanische Reich in seinen Archivalien und Chroniken: Nejat Göyünç zu Ehren (ed. K. Kreiser – C. Neumann), Stuttgart 1997; Ali Galip Baltaoğlu, "Örnek Bir Hoca Örnek Bir Şahsiyet Prof. Dr. Nejat Göyünç Hayatı ve Bibliyografyası", *Ata Dergisi*, VII, Konya 1997, s. 1-42; Beşir Ayvazoğlu, "Âlimin Ölümü", *Zaman*, İstanbul 04.07.2001; M. Akif Aydın, "Prof. Dr. Nejat Göyünç'ün Ardından", *Yeni Şafak*, İstanbul 06.07.2001; Hasan Özönder, "Bir Büyük Âlimin Ardından, Geç de Olsa ...", *Konya Postası*, Konya 09.11.2001; Taha Akyol, "Göyünç Hoca'ya Saygı", *Milliyet*, İstanbul 07.09.2001; Tuba İkiz,

"Nejat Göyünç'ün Ardından", *TT*, XXXV/212 (2001), s. 4; Zeki Arıkan, "Prof. Dr. Nejat Göyünç (1925-2001), Tarihçiliğimizin Acı Bir Kaybı", *Toplumsal Tarih*, XV/93, İstanbul 2001, s. 41-45; Suraiya Faroqi, "In Memoriam Nejat Göyünç (18 Novembre 1925-1 July 2001)", *Turcica*, XXXIV, Paris 2002, s. 5-10; Servet Ayten Göyünç, "Prof. Dr. Nejat Göyünç'ün Ardından", *Osm.Ar.*, XXII (2003), s. 11-26; H. W. Lowry, "Nejat Göyünç: A Personal Remembrance", *a.e.*, s. 27-32; Mehmet İpşirli, "Prof. Dr. Nejat Göyünç", *a.e.*, s. 33-40; İsmail Güleç, "Prof. Dr. Nejat Göyünç Bibliyografyası", *a.e.*, s. 41-60.

ZEKİ ARIKAN

GRABAR, Oleg

(1929-2011)

İslâm sanatı ve mimarisi uzmanı.

3 Kasım 1929'da Strasburg'da (Fransa) dünyaya geldi. Babası Rus asıllı ünlü Bizans tarihçisi André Grabar, annesi Bulgar asıllı doktor Yuliya Nikolaevna Grabar'dır. 1948'de Paris Üniversitesi Tarih Bölümü'nden, 1950'de Harvard Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. 1953-1954 yıllarında Kudüs'teki American School of Oriental Research'te incelemelerde bulundu ve bu tarihten itibaren İslâm sanatı ile yakından ilgilendi. Princeton Üniversitesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı ile Sanat Tarihi bölümlerinde yüksek lisans çalışması yaptı (1953). 1955'te *The Art and Ceremonial of the Umayyad Court* adlı teziyle doktor unvanını aldı. 1954-1955 yıllarında Michigan Ann Arbor Üniversitesi'nde Sanat Tarihi Bölümü'nde asistan profesör, 1955-1959 yıllarında doçent ve 1959-1964 yılları arasında profesör olarak görev yaptı. 1964-1969 yıllarında Cambridge Üniversitesi, 1969-1980 yıllarında Harvard Üniversitesi'nde çalıştı. 1980'de Harvard Üniversitesi'nde İslâm sanatı ve mimarisi alanında kurulmuş olan Ağa Han Kürsüsü'nün ilk profesörü oldu ve 1990 yılına kadar burada görev yaptı. 1990'da Harvard Üniversitesi'nden emekliye ayrıldı ve Princeton New Jersey Institute for Advanced Study'ye geçti, 2011 yılına kadar Princeton Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdürdü. 8 Ocak 2011 tarihinde Princeton'daki evinde öldü.

İslâm sanatı ve mimarisi denildiğinde ilk akla gelen isimlerden biri olan Oleg Grabar, gerek çalışmaları gerekse düşünceleriyle sadece kendi öğrencilerini ve meslektaşlarını değil aynı zamanda dünyanın çeşitli yerlerindeki öğrencileri, bilim adamlarını ve müze müdürlerini de etkilemiş bir bilim adamıdır; birçok uluslar arası enstitü ve organizasyon üyesi idi;